

Lidská práva v bioetické diskusi

Teologická etika 2
19.04.2016, Jabok

Mgr. Zdenko Š Širka, ThD

Charakteristika lidských prav

- ▶ Lidská práva – základná součást právního a morálního řádu v politice
- ▶ Z jedné strany: formulována v 18 st. v Americe a Francii, rozmach po II sv. války
- ▶ Z druhé strany: zbavila se svého historického vzniku / stojí nad pozitivním právem / jako transnacionální univerzální právní normy, které platí pro každého
- ▶ Tak (nezmiňuje historii vzniku) *Všeobecná deklarace lidských práv* 1948
- ▶ Dva směry: směr do *minulosti* (reakce na bezpráví) a směr do budoucnosti (práva musí být chráněna)

Co je bioetika?

- ▶ Skutečnost: lidská práva nesou dodržována a zajištěna.
 - ▶ A proto: bioetika je oblast, která se dotýká lidskoprávních otázek.
 - ▶ Co je BIOETIKA?
 - ▶ Bioetika: veda o životě (Bio: vztahuje se na všechno živé, lidé a příroda)
 - ▶ Související pojmy: biomedicína, biotechnologie, healthcare ethics, morální medicína
 - ▶ Pojem „bioetika“ se ustálil, je obecnější: nezahrnuje jenom léčení ale i péče o zdraví.
-

Co je bioetika?

- ▶ obor vyrostl z lékařské etiky.
- ▶ První zmínka: Práce o bioetiky Van Pottera (1957): bioetika jako etická teorie medicinských problémů
- ▶ Definice: Bioetika je kritická analýza morálních dimenzí u rozhodnutí souvisejících se zdravím člověka a sice v kontextu s biologickými a medicinskými vědami“ (*Gorowitz, 1977*)
- ▶ Definice: Systematické studium lidského chování na poli vědy v oborech týkajících se života a péče o lidské zdraví, kde se toto lidské jednání snaží vědci eticky posoudit ve světle morálních hodnot. (*J. Dolista*)
- ▶ **Bioetika: hledá odpovědi na morální otázky, které vyplývají z pokroku vědy v biologii a medicíně.**
- ▶ **Bioetik: expert na morální posouzení jednání, hledá etické normy vůči novým vědeckým objevům**

Vznik bioetiky

- ▶ **II sv. válka:** zapojení medicíny v nacizme a pokusy na lidech (nucené sterilizace, zavraždění 20 tisíc mentálně postižených.....)
 - ▶ **Poválečné přesvědčení:**
 - ▶ - formulace lidských prav jako účinný nástroj k ochraně člověka (univerzální platnost)
 - ▶ - naléhavá záležitost: znemožnění diskriminace na základe rasy, zákaz pokusů, respektování lidí jako subjektů a zákaz zabíjení lidí s mentálním postižením.
 - ▶ - potřeba etického kódexu jako morálního pincípu
-

Vznik bioetiky

- ▶ **Výsledek** norimberského procesu (1947): vyjádření podmínek pro přípustnost medicinských pokusu na člověku (např.. souhlas osoby)
- ▶ Vyústilo to v **Ženevské přísahy** (1948, pár týdnů před VDLP): podpora zdraví, závazek lékaře nečinit rozdíl, zákaz pokusu, nutnost souhlasu, zákaz diskriminace.

Další vývoj

- ▶ Vznik napětí mezi étosem lékařů, kteří bojují za současné zdraví lidí a mezi étosem lékařů, kteří bojují za zdraví lidstva vzhledem k medicínskému pokroku.
- ▶ Pokusy pokračovali aj po války (při použití nových léků, radiační záření na vojácích, apod.)
- ▶ Vzniklý stav: narušování lidské důstojnosti / vznikla nutnost zastavit tento trend – tak vznikal obor *bioetika*.
- ▶ Kontext vzniku: rychlý rozvoj techniky otevřel nové *možnosti* ovládaní přírody, ale přinesl nové *nebezpečí* a narušil tradiční pojetí lidského života.

Další vývoj

- ▶ Jaký rozvoj techniky?
- ▶ Po 1960: pokroky v lékařské vede (transplantace ledvin, ochrany proti početí, genetická diagnostika, rozšíření možností intenzivní péče)
- ▶ **Následky:**
- ▶ Změna kultury smrti: dříve se umíralo v okruhu nejbližších / teď masové umírání anonymně a opuštěně v nemocnicích.
- ▶ Nové otázky.

Nové otázky

- ▶ Nakolik lékař rozhoduje o smrti a životě? Je neeticky experimentovat na umírajícím člověku? Co znamená ochrana a respektování lidských práv v medicíně? Obsahuje vznikající genová technika nové možnosti diskriminace? Je potřeba lidskoprávní ochrany pro biologii a medicínský výzkum?
- ▶ Současná otázka: jak dalece musí být člověk perfektní? Kdy má už zasáhnout terapie a jaký je cíl našich snah?
- ▶ Jak nakládat s postiženým člověkem? Chceme vznik nadčlověka (F. Nietzsche)?

Bioetika jako otázka po etice života

- ▶ Genetická technologie a biomedicína
- ▶ Zelená genová technika (zvýšení produkce potravin) v Evropě naráží na odpor, v USA nikoliv.
- ▶ Červená genová technologie: v oblasti zvířat a lidí / lidský genom je zkoumán za účelům porozumění biologickým procesům a možnosti je ovlivňovat (zamezení vzniku nemocí, nové léky, apod.)
- ▶ Jaké účinky na společnost a otázku člověka bude mít červená genová technologie?

Následky:

- ▶ Vznik etických komisí: dialog mezi právníky, lékaři, biology, filosofy a teology.
 - ▶ Dopad: *patient* -> netrpělivý (pomoc za každou cenu)
 - ▶ Příklad: umělé oplodnění (od 1978):
 - ▶ - tlak netrpělivé veřejnosti
 - ▶ - je léčba neplodnosti lékařský úkol?
 - ▶ - hormonální stimulace současně ohrožuje zdraví ženy (porušení primárního principu *numquam nocere*, především neškodit)
 - ▶ - co s embryi o které není zájem? (mají lidskou důstojnost?)
 - ▶ - smějí rodiče rozhodnout o genetické kvalitě svých dětí?
-

Současná situace:

- ▶ Bioetika jako odpověď na ohrožení lidstva a na možnost rozpadu mravního řádu
- ▶ Bioetika není jenom pro lékařskou etiku, ale je také pro teology a filosofy. / není jenom o zdraví pacienta, ale o etických problémech.
- ▶ Z důvodu názorové plurality, teologie a filozofie ztratili výlučnost názoru / I když je příspěvek katolické morální teologie významný (např. upozorňuje na zvěcnění vztahu mezi pacienty a lékaři)

Současná situace:

- ▶ Pokrok vědy a techniky musí jít ruka v ruce s rozvíjením svobody / plnost života je jenom v společnosti, díky vztahům a velkému úsilí.
- ▶ Technika nejenom umožňuje život, ale je nástroj poškozování života a ohrožuje globálně život.
- ▶ K čemu dlouhý život, jestli sám a s obviňujícím svědomím?
- ▶ Bioetika proto musí mít na obzoru sociální rozměr lidského života a prosazovat umístnění člověka do sítě vztahů.

Současná situace: úkoly

- ▶ Studium bioetiky jako dlouhodobý úkol: oblast výzkumu vyžaduje trpělivost, život je komplexní veličina
- ▶ Bioetika nemá vždy připravené otázky na témata nastolené vedou, dialog je potřebný.
- ▶ Dál, nutnost rozlišovat mezi mnohočetnými pojetími morálních principů a teorií: diskurzivní etika, normativní etika, narativní etika, kontextualizmus, kazuistický způsob uvažování....
- ▶ Bioetika se nesmí stát intelektuálním cvičením, ale musí být orientována do praxe a služby člověku.
- ▶ Při **argumentaci a dialogu** vyvažovat mezi profesionalitou a silnou emocionalitou a varovat se zbytečným střetům biologů a etiků

Současná situace: úkoly

- ▶ Bio vědy mají dnes velký rozvoj / velké naděje pro zlepšení kvality života / finančně jsou podporovány
- ▶ Ekonomický a sociální charakter / zdraví jako obchodný artikel
- ▶ Nutnost interpretační dovednosti výsledku (např. pro změnu právních předpisů).
- ▶ Bioetika bude muset získat prosto v sdělovacích prostředcích, aby získala veřejnost pro respektování úcty k lidskému životu a uznání důstojnosti.
- ▶ Každopádně, etika se musí usilovat o to, aby se nezměnili vztahy mezi pacienty a lékaři a aby výzkum nebyl odosobněn (výzkum pro výzkum)
- ▶ Musí bránit redukci pojetí člověka a jeho důstojnosti.

Bioetika a hodnotový pluralismus:

- ▶ Společenství v 21. st. musí vnímat hodnotovou pluralitu
- ▶ Globalizovaná společnost – sekularizovaná generace – islámská populace – jiné náboženské tradice
- ▶ Neexistuje jednolitý hodnotový a normující mravní systém
- ▶ Problém:
 - ▶ - vznik nejistoty, co je dobré a správně? (opuštění náboženského systému, který nabízel jistotu)
 - ▶ - nedostatečná mravní orientace, absence základních mravních kritérií
- ▶ Změna Všeobecné deklarace práv a svobod? Snad ne.

Témata bioetiky:

- ▶ Témata, kterých by se bioetická argumentace měla týkat:
 - ▶ - Vztah filosofie a medicíny
 - ▶ - filosofie a výzkumu v biologii
 - ▶ - etika v psychiatrii a psychoterapii
 - ▶ - etické aspekty vzdělávání sester a lékařů
 - ▶ - etické aspekty paliativní medicíny
 - ▶ - etické aspekty plastické medicíny
 - ▶ - etické aspekty experimentů na lidech
 - ▶ - etické aspekty umělého oplodňování a prenatálních diagnóz
 - ▶ - etické problémy počátku a konce lidského života
 - ▶ - etické problémy embryonálního výzkumu
 - ▶ - etické problémy genového výzkumu.
-

Východiska bioetiky

- ▶ Bioetika při hledání specifických etických kritérií vychází z nějaké koncepce obecné etiky
- ▶ Specifické principy bioetiky sú odvozovaný jako aplikace a konkretizace principy obecné etiky a konkrétní oblasti lidského jednání v souvislosti s biologickou či medicínskou stránkou.
- ▶ Z jakého etického základu má bioetika vycházet?

Východiska bioetiky

- ▶ 1. antropologické východisko: svébytná hodnota člověka / ochrana přírody je jenom odvozenou hodnotou
- ▶ 2. pathocentrický přístup: bytí, které cítí bolest má vlastní hodnotu a musíme s ním morálně jednat
- ▶ 3. biocentrický přístup: každý živý tvor má svébytní hodnotu
- ▶ 4. holistický přístup: zohledňuje i neživé přírody / všechno v přírodě je hodnotné.

- ▶ Žádný nenabízí úplné řešení, tedy: relativní antropocentrický přístup (zastupuje také zájmy zvířecí říše, protože je schopná trpět, vyžaduje úctu a šetrnost k životnému prostředí) = biblický přístup

Lidská důstojnost jako východisko

- ▶ Lidská důstojnost jako kritérium mravních hodnot v bioetice
 - ▶ Je regulativem mravního jednání / dynamický pojem
 - ▶ Obsahuje významný filozofický princip: „nedotknutelnost lidské důstojnosti“ a „základní lidská práva“.
 - ▶ Konkrétny způsoby jednání v bioetice na základe různých etických přístupech:
 - ▶ - deontologický: z morálních principů, ale neuznává hodnotovou pluralitu
 - ▶ - teleologický (*telos=cíl*): v prospěch lidských potřeb / příliš instrumentalizuje spravedlnost
 - ▶ - principiální: v USA rozšířen, 4 principy: dobro pacienta, vyhnout se poškození pacienta, spravedlnost, sebeurčení. Jenomže, má se v oblasti bioetiky člověk stát vlastním stvořitelem?
-

Východisko Teologické etiky

- ▶ Teologická etika jako taková nebyla velmi odlišná od filozofické etiky
 - ▶ Poskytuje další rozvinutí pomoci zkušenosti ne z racionální sféry, ale z teologických tvrzení zakotvených v autoritě Písma.
 - ▶ Nejde o nahrazení rozumu argumenty víry a Písma
 - ▶ Spíš jde o uvědomení, že morální usuzování nemůže postihnout všechny aspekty života, především zkušenost transcendentna a vztah k Bohu. Víra vrhá nový vhled na zmysel života (*Gaudium et Spes*)
-

Východisko Teologické etiky

- ▶ Teologická etika tak přináší *nové argumenty* na otázky, jako: zda je život absolutno hodnotou, zda lze rodičímu se životu přisuzovat lidskou důstojnost, jakou primární funkci má lidská sexualita, atd.
- ▶ Teologická etika umožňuje nové hodnocení integrity člověka a vnímání smrti či bolesti.

Teologické východisko: Kristus a zlo

- ▶ Postava Krista – model dokonalého lidství
- ▶ *Gaudium et spes*: jenom Bůh, který stvořil člověka ke svému obrazu, může dokonale vysvětlit co je člověk, tím, že skrze Krista zjevil svého syna, který se stal člověkem.
- ▶ Písmo: poskytuje základní perspektivy při řešení etických problémů.
- ▶ Např. chápání fyzického zla. Nemoc, bolest, utrpení je spojeno s hříchem prvotních lidí, nebylo v Božím záměru. Avšak, je tu naděje a očekávání, že jednou bude lidstvo osvobozeno od strádání.
- ▶ V NZ je tato naděj posilněna: uzdravování nemocných, vyhánění démonu, vzkříšení -> eliminace nemoci a fyzického strádání je součástí komického očekávání a budoucího věku.

Teologické východisko:

- ▶ Teologická etika má tedy dva prameny:
- ▶ - přirozený zákon pramenící z racionální reflexe lidské přirozenosti
- ▶ - teologické tvrzení pramenící v Písmu, která jsou předmětem víry.
- ▶ Tyto dvě roviny by si neměly odporovat.

Nástroje na ochranu lidských prav v bioetice

- ▶ Jak můžu byt lidé chráněny před novým možným nebezpečím, které vychází z genové technologie a reprodukční etiky?
- ▶ Dva dokumenty:
 - ▶ - Úmluva o ochraně lidských prav a lidské důstojnosti s ohledem na použití biologie a medicíny (1998)
 - ▶ - Všeobecné prohlášení o lidském genomu a lidských právech (1997):

-
- ▶ **Úmluva o ochraně lidských prav a lidské důstojnosti s ohledem na použití biologie a medicíny (1998)**
 - ▶ - úmluva na evropské úrovni
 - ▶ - tzv. Konvence o bioetiky
 - ▶ - první a jediný dokument, který doporučuje a požaduje hranice dovoleného v oblasti medicíny a stanovuje pro smluvní státy se závaznosti mezinárodního práva
 - ▶ - obsahuje dvě oblasti: regulace činnosti lékárníků a výzkumníků, a ochrana práva pacientů
-

-
- ▶ **Všeobecné prohlášení o lidském genomu a lidských právech (1997)**
 - ▶ - vypracovalo UNESCO
 - ▶ - není závazným právem, ale jenom důrazným prohlášením politické vůle, a proto má univerzální dopad – může vyžadovat od státu minimum přiznaných zásad

Společné důrazy obou dokumentů:

- ▶ - v preambule: návaznost na jiné texty a dějinný/společenský kontext
 - ▶ - vázanost medicinského zákroku na předchozí souhlas
 - ▶ - zákaz diskriminace je rozšířen na genetické vlastnosti
 - ▶ - Pečlivé zacházení s embryem
 - ▶ - vytvoření embrya k výzkumným účelům
 - ▶ - podmínky Odebírání orgánu
 - ▶ - zákaz obchodu s orgány
 - ▶ - zákaz reprodukčního klonování
 - ▶ - přednost zájmu jedinců před zájmy společnosti a vědy
-
- ▶ - zdůrazněna integrita a identita každého člověka

Mezery a hranice v bioetické diskusi

- ▶ Německo a Rakousko Úmluvu nepodepsaly:
- ▶ - největší spor ohledně medicinského výzkumu na osobách, které nejsou způsobilé poskytnout souhlas
- ▶ - i když neslouží jejich prospěchu, a jestli přináší minimální riziko a zátěž, je možno zkoumat příčiny nemoc, které můžu pomoci jiným osobám, mělo by být povoleno.
- ▶ Další mezera: v současní době neexistují žádné ustanovení ochladně eutanázie, potratů, transplantace orgánů, prenatální diagnostika, apod.

Bioetické principy:

- ▶ Bioetické rozhodování = aplikace nějakého etického principu na konkrétní případ
- ▶ Rozhodování se má řídit principy, které vyplývají ze základní koncepce bioetiky.

Bioetické principy:

▶ **A. Princip lidské důstojnosti**

- ▶ Člověk jakožto základní kategorie / všechna rozhodnutí musí uspokojovat potřeby člověka
- ▶ Zdravotní péče je otázkou s poločeského zájmu (už 1948 v Chartě LP)
- ▶ důstojnost je dána tím, že člověk je stvořil Bohem k Božímu obrazu / že má schopnost hledat pravdu / že je morální bytostí /

Bioetické principy:

- ▶ **B. princip totality a integrity**
- ▶ integrita= soulad všech funkcí
- ▶ Psychosomatická jednota člověka / lidské zdraví není jenom záležitostí funkčnosti orgánů
- ▶ Princip totality a integrity se aplikuje např. při preventivné medicíně, chirurgické operační praxi, transsexualizmu, apod.

Bioetické principy:

- ▶ **C. Princip služebnosti (*stewardship*) a kreativity**
- ▶ Etický vztah člověka k přírodě a životnému prostředí
- ▶ Člověk nemá dominium nad přírodou, má ji chránit
- ▶ Tento vztah má také náboženskou konotaci
- ▶ Kreativita = aktivitu a člověka vytvářející nové prostředky k zlepšení kvality života

Bioetické principy:

- ▶ **D. Princip nepomýleného svědomí a informovaného souhlasu**
- ▶ Obojí je zapotřebí při etických rozhodováních (např. při genové terapii, změně pohlaví, eutanázii)
- ▶ Správné svědomí je důležité tam, kde rozhodování závisí na posouzení řady faktorů a určení priorit (např. kvalita života, poměr škody a užitku)

Bioetické principy:

- ▶ **E. Princip profesionální komunikace**
- ▶ Týká se léčebného personálu: naslouchat pacientovi, věřit mu a říkat mu pravdu
- ▶ Respektovat soukromí / uchovat sdělené tajemství

Bioetické principy:

- ▶ **F. Princip společného dobra a subsidiarity**
- ▶ Důstojnost osoby předpokládá společenství, kde každý přispívá dobru
- ▶ Subsidiarita: rozdělení prostředků podle potřeby a ze solidarity (ne podle zásluhy)

Bioetické principy:

- ▶ **G. Princip dvojího účinku**
- ▶ Známý z tradiční etiky: cíl léčebného zákroku sám o sobě je etický, ale v dané situaci může vést k výsledku, který je neetický (odstranění rakoviny, hrozba usmrcení plodu těhotné ženy)
- ▶ Možné za jistých podmínek.

-
- ▶ Případné otázky, konzultace, dodatečné informace na sirka@jabok.cz

